17.

जागतिकीकरणाच्या प्रवाहामध्ये स्वदेशी

खंदारे रोहीणी विजयकुमार
समाजशास्त्र
Mobile No. 9403347761

स्वदेशी आणि जागतिकीकरण या दोन्ही संकल्पना वेगवेगळ्या आढळुन येतात. स्वदेशी ही संकल्पना इंग्रजांच्या पिळवणुकीमधुन निर्माण झालेली आहे तर जागतिकीकरण ही संकल्पना जागतिक स्पर्धेतुन निर्माण झालेली आढळून येते. जागतिकीकरणामुळे जगाची दारे एकमेकांसाठी उघडी केलेली आहेत तर स्वदेशीमुळे स्वावलंबन ही प्रक्रिया विकसित होतांना आढळून येते.

स्वदेशी या शब्दांचा अर्थ 'जे आपल्या देशाचे आहे किंवा आपल्या देशामध्ये तयार होते' [1] स्वदेशी या संकल्पनेचा उदय हा ब्रिटीश राजवटीमध्ये झाला. ब्रिटीशांनी भारतामध्ये ईस्ट इंडिया कंपनीची स्थापना करुन त्यांचे हळूहळू साम्राज्य पसरवले. इंग्लंडमध्ये औद्योगिक क्रांती झाल्यानंतर कारखान्याची सुरुवात झाली. या कारखान्यांमध्ये नवनवीन वस्तूंचे उत्पादन होऊ लागले. परंतु उत्पादीत होणाऱ्या पक्क्या मालासाठी लागणाऱ्या कच्च्या मालाचे उत्पादन करणे हा मोठा प्रश्न त्यांच्यापुढे निर्माण झाला. त्यासाठी त्यांनी भारतातील कच्या मालाची निर्यात करण्यास सुरुवात केली. भारतामध्ये पूर्वीपासून कापसाचे उत्पादन हे फार मोठ्या प्रमाणामध्ये केले जायचे. इंग्रजांची भारतामधील कापूस कमी पैशामध्ये विकत घेऊन तो इंग्लंडमध्ये नेऊन त्याचे कपडे तयार करुन ते परत जास्त किंमतीला भारतामध्ये आणुन विकु लागले. इंग्लंडच्या या औद्योगिक धोरणामुळे भारतातील लघु उद्योग बंद पडू लागले व फक्त कच्च्या मालाच्या उत्पादनामुळे शेतकरी दिवसेंदिवस गरीब बनत जाऊ लागला व इंग्रज शासनाची धोरणे ही त्या सोबत बदलत जाऊ लागली. यामधून स्वदेशी या संकल्पनेचा उदय झाला. 1905 मध्ये लोकमान्य टिळक, लाला लजपतराय, अरविंद घोष, व्ही. चिदंबरम पिल्लै यांनी स्वदेशीची चळवळ भारतामध्ये सुरु केली. 1917 मध्ये दक्षिण अफ्रिकेतुन गांधीजी भारतामध्ये शिक्षण घेवुन परत आले त्यावेळेस भारतातील सामाजिक, आर्थिक परिस्थिती ही बिकट बनली होती. यामध्ये शेतकऱ्यांची परिस्थिती ही आणखीनच नाजुक झाली होती. 1921 मध्ये गांधीजीनी स्वदेशी चळवळीचा पुढाकार घेऊन भारतातील जो कच्चा माल इंग्रज इंग्लंडमध्ये घेवुन जात होते व त्यामधुन जी शेतकऱ्यांची पिळवणुक केली जात होती त्याचा विरोध करण्यासाठी गांधीजींनी स्वदेशीचा वापर याच्या माध्यमातून इंग्रजांविरुध्द चळवळ उभी केली. कच्च्या मालाचे रुपांतर पक्क्या मालामध्ये करुन त्याचा वापर करणे हे याठिकाणी त्यांना अपेक्षित होते.

"लोकांनी आपल्या कपड्यांकरिता स्वत: कातावे आणि विणावे. एकदा का लोक स्वत:चा कपडा आणि अन्न स्वत: निर्माण करु लागले की त्यांचा सारा दृष्टिकोणच बदलून जाईल. आज त्यांना राजकीय स्वातंत्र्य फक्त मिळाले आहे. माझा सल्ला जर लोक ऐकतील तर त्यांना आर्थिक स्वातंत्र्य ही मिळून जाईल आणि खेड्यातल्या माणसांमाणसांना त्याची जाणिव होईल. मग आपसात भांडाभाडी करायला त्यांना वेळ राहणार नाही. त्यांच्या ही प्रवृत्तीच राहणार नाही. त्यामुळे दारुबाजी, जुगार इ. व्यसने सुध्दा सुटतील. लोकांचा त्यांत सर्व दृष्टीनं लाभ होईल, ईश्वर सुध्दा त्यांना देईल कारण जे स्वावलंबी होतात त्यांना तो मदत करतो"[2]

गांधीजीच्या मतानुसार खादी उद्योगाला चालना दिली पाहिजे असे मत त्यांनी व्यक्त केले कारण "गरीब सामान्य जनतेच्या खोल गेलेल्या आणि अधिकधिक खोल चाललेल्या दारिद्र्यावर खादी हा एकच उपाय आहे असे मला खात्रीपूर्वक वाटते."[3] गांधीजींना देशातील दारिद्र्यावरती खादी उत्पादन करणे हा उपाय वाटत असे. त्याचबरोबर देशाप्रती प्रेम, आदराची भावना व निष्ठा निर्माण होण्यास स्वदेशी मधून सहकार्य होते. त्यामुळे स्वदेशीची संकल्पनाही महत्त्वाची ठरते.

ब्रिटीशांनी त्यांच्या राजवटीमध्ये भारतामध्ये बऱ्यापैकी गुंतवणुक केली. त्यामध्ये त्यांनी लोहमार्ग यामध्ये अधिक गुंतवणुक केली. यासोबत कच्चा मालाच्या निर्यातीस देखील सुरुवात झाली. 1910 मध्ये पहिले जागतिक महायुध्द सुरु झाले. याच काळामध्ये मोठा दुष्काळ व रोगाराई यामुळे अनेक लोक मृत्युमुखी पडले आणि लोकसंख्यमध्ये घट झाली व दरडोई उत्पन्न देखील कमी झाले. 1939 मध्ये दुसरे महायुध्द सुरु झाले. यासोबतच जागतिक पातळीवर समाजवादाचा पुरस्कार मोठ्या प्रमाणामध्ये होऊ लागला. या सर्वांचा परिणाम म्हणून इ.स. 1947 मध्ये भारताला स्वातंत्र्य मिळाले.

भारताला स्वतंत्र्य मिळाल्यानंतर शेती उत्पादनात वाढ झाली. परंतु कुटुंब नियोजनाच्या धिम्म्या प्रचारामुळे वाढत्या लोकसंख्येची समस्या भारतामध्ये निर्माण झाली, याचा परिणाम शेतीच्या वाढलेला उत्पादनाचा फायदा होऊ शकला नाही. हळूहळू लघुउद्योग ऱ्हास होऊ लागले. लोकांचे शहराकडे स्थलांतरित होण्याचे प्रमाणही दिवसेंदिवस वाढू लागले, या सोबतच भ्रष्टाचाराचेही प्रमाण दिवसेंदिवस वाढू लागले. यामधून देशाची आर्थिक स्थितीही जगातील इतर विकसित देशाच्या तुलनेत बिकट बनत गेली. त्यामुळे या सर्व परिस्थितीचा आढावा लक्षात घेता त्यावेळेचे प्रधानमंत्री "श्री. पी.व्ही. नरसिंहराव यांच्या नेतृत्वाखालील मंत्री मंडळाने जागतिकीकरणाचा पुरस्कार करण्याचे धोरण अवलंबविले"[4]

जागतिकीकरण ही संकल्पना परदेशी कंपन्यांना भारताचे दरवाजे खुले करणे यातून देशाची आर्थिक प्रगती साधण्यासाठी इतर

देशांशी संबंध ठेवणे तसेच तोट्यात असलेले उद्योग विकणे या सर्व धोरणांचा स्वीकार हा जागतिकीकरणाशी संलग्नित आहे. 20 व्या शतकापर्यंत उत्पादनाचे कार्य हे देशाच्या सीमेअंतर्गत होत होते. परदेशामध्ये जास्ततर कच्चा माल, खाद्यपदार्थ यांचेच आयात व निर्यात केले जायचे. व्यापार हा देशाला जोडण्याचा एकमेव मार्ग होता. परंतु जागतिकीरणामध्ये उत्पादन प्रक्रिया छोट्या भागामध्ये विभाजीत होऊ पूर्ण जगामध्ये पसरली जाते. जागतिकीकरणाच्या माध्यमातून जग हे जवळ येत चालले आहे. यामध्ये इंटरनेटच्या माध्यमातुन जगातील अद्यावत ज्ञान अवगत करता येते असे दिसून येते.

जागतिकीकरण आणि स्वदेशी या दोन्ही संकल्पना एकमेकांच्या विरुध्द असलेल्या आढळून येतात. ह्या संकल्पना त्या त्या काळाला अनुरुप असलेल्या आढळून येतात.

स्वदेशीमुळे देशाचे प्रेम, आत्मीयता, निष्ठा या भावनांची जोपासणा केली जाते. या सोबत लघुउद्योगांना चालना मिळते. स्वावलंबी बनण्याच्या प्रवृत्तीमध्ये वाढ होते. स्वदेशीमुळे बेकारी, व्यसनाधिनता, दारिद्रय या समस्यांना आळा बसविला जाऊ शकतो तर जागतिकीकरणामुळे आपले संबंध फक्त देशाशीच संलग्नीत न राहता ते जगाशी संलग्नीत होतात, त्यामुळे आपल्यामधील बौध्दीक विकासाला चालना मिळून कुशलता, कौशल्य याला पूर्ण जगामध्ये पसरविण्यास संधी मिळते तसेच सर्व देशांसाठी सहिष्णूतेची जोपासना होण्यास देखील मदत होते. जागतिकीकरणामुळे लघुउद्योग बंद होऊन बेकारीची समस्या भेडसावतांना आढळते. यातून व्यसनाधिनता देखील वाढत जाते. तसेच स्थलांतरामुळे अनेक समस्या निर्माण होत चालल्या आहेत.

संदर्भग्रंथ सूची :

१. मिश्रा एम.के. दाधीच कमल, 2011, गांधी का सामाजिक चिन्तन दिल्ली : अर्जुन पब्लिशींग हाऊस पा.क्रं. 58

२. धर्माधिकारी भाऊ, 1961, ग्राम-स्वराज, पुणे : गांधी वाड्मय समिती, पा.क्रं. 96

३. कित्ता पा.क्रं. ८1

४. घाणेकर वि.वा. 2003, जागतिकीकरण व भारतातील शेतकरी सहकारी संस्था, उद्योग आणि बँका, पुणे : इन्स्टिटयूट ऑफ रुरल डेव्हलपमेंट ॲन्ड एज्युकेशन. पा.क्रं. 9

५. पानसे रमेश, 2007, नयी तालीम : गांधी प्रणीत शिक्षण विषयक प्रयोगांचा इतिहास, पुणे: डायमंड पब्लिकेशन.

६. गांधी मोहनदास करमचंद (अनु) देशपांडे पांडुरंग गणेश, 1946, हिन्द स्वराज्य, अहमदाबाद : नवजीवन प्रकाशन मंदिर.

७. बोसालिखित निर्मलकुमार, 1973. गांधी : कार्य व विचारप्रणाली मुंबई : महाराष्ट्र राज्य साहित्य संस्कृति मंडळ.

❑❑❑

RESEARCH JOURNEY International Multidisciplinary E-Research Journal | ISSN 2348-7143
Impact Factor - (SJIF) - 6.261, (CIF) - 3.452, (GIF) - 0.676 Special Issue - 130 (II) | Feb. 2019 | UGC Approved No. 40705
The Role of Government to protect the Human Rights

सामाजिक परिस्थितीमधुन मानवी हक्काची निर्मिती

डॉ. [illegible] विजयकुमार
(समाजशास्त्र) अंबाजोगाई

सारांश :-

सामाजिक शांतता आणि सुव्यवस्थेसाठी मानवी हक्काची निर्मिती झाली. मानवाला काही हक्क हे निसर्गतःच मिळत असतात. माणूस हा सामाजिक प्राणी असल्यामुळे समाजामधील सर्व नियमानुसार वर्तन करणे बंधनकारक असते. समाजामध्ये समानता निर्माण करणे, संस्कृतीची जपणूक करणे, यातूनच मानवी हक्काची निर्मिती झाली आहे. मानवी स्वातंत्र्य, समता व बंधुता हे तत्त्व [illegible] आहे. कारण आधुनिक काळामध्ये सर्व देशांमध्ये [illegible] त्यामुळे [illegible] संपूर्ण जग नष्ट होऊ शकते त्यामुळे मानवी हक्काचे स्वातंत्र्य, समता व बंधुता या तत्त्वांचा स्वीकार [illegible] केलेला आहे व यामधून जागतिक शांतता व सुव्यवस्था निर्माण होत आहे. ही मानवी हक्काची निर्मिती ही समाजातील परिस्थितीतून निर्माण झालेली आहे.

आदिम काळामध्ये मानव हा इतर पशु व प्राण्याप्रमाणे वर्तन करत असे त्याच्यावर कुठल्याही प्रकारचे बंधन नव्हते, तो अनियंत्रितपणे वागत असे. मानव प्राण्याच्या वर्तनामध्ये काळानुसार परिवर्तन होत गेले. आदिम काळाच्या नंतर मानव हळूहळू स्थिर होवु लागला. आदिम समाजामध्ये [illegible] शिकार यावरच अवलंब केला जात असे आदिम काळामध्ये समाजाच्या आर्थिक व सामाजिक घटक समान असल्यामुळे समाजामध्ये [illegible] घेत नाही. समाजामध्ये जसजसे परिवर्तन होवु लागले. मानवाने आपल्या मानवी बुध्दीचा वापर करून [illegible] शोध लावला. प्रत्येक समाजाची विशिष्ट संस्कृती निर्माण झाली व यामधुनच मानव सामाजिक प्राणी बनला.

मानवाच्या अनेक विविध गरजांची पूर्तता हया मानवाला समाजामध्ये वास्तव्य करुनच पुर्ण कराव्या लागतात. मानवाच्या समाजातील [illegible] व्यक्तिमत्वाची सामाजिकरणाच्या माध्यमातुन जडणघडण होत असते. मानवी समाजाला स्थिरता प्राप्त झाल्यानंतरच मानवी समाजामध्ये विविधता निर्माण झाली. विविधतेमधूनच समाजामध्ये स्तर निर्माण झाले, यामध्ये जात, वंश, धर्म, पंथ, स्त्री, पुरुष यांच्या माध्यमातुन समाजामध्ये [illegible] निर्माण झाले. आदिम काळामध्ये व्यक्तीला वर्तन स्वातंत्र्य होते कारण त्याकाळामध्ये मानव हा जैविक प्राणी होता. समाज व्यवस्था सुरळीत चालण्यासाठी समाजातील वेगवेगळया संस्था कार्यरत असतात. त्यांच्या माध्यमातुन मानवी समाज नियंत्रीत देखील केला जातो. मानवाला सामाजिक जीवन जगत असताना समाजामधील निर्बंधाचे पालन करणे गरजेचे असते. रुढी, परंपरा, प्रथा व कायदा यांच्या माध्यमातुन व्यक्तीचे वर्तन नियंत्रित केले जात असते. सामाजिक बंधनामुळे व्यक्तिच्या विकासामध्ये अडसर निर्माण होत नाही. सामाजिक जीवनात व्यक्तीला काही संधी किंवा सवलती मिळत असतात. या प्राप्त झालेल्या सवलतीनांच हक्क म्हणता येते.

"हक्काची निर्मिती किंवा उद्भव सामाजिक परिस्थितीतुनच होत असतो. स्वाभाविकपणे हक्क सामाजिक गरजेतुनच उदयास येतात म्हणून [illegible] हक्कांना सामाजिक परिस्थितीचे घटक असे संबोधले आहे." 1)

मानव अधिकार हे व्यक्तीला जन्मतःच असतात. मानवी समाजामध्ये व्यक्तीला जरी जन्मतःच स्वातंत्र्य असले तरी व्यक्तीला या हक्काची [illegible] आहे. मानवाच्या सर्वांगीण विकासासाठी हक्क महत्वाचे असतात. हक्कांशिवाय मानव प्रगती होवु शकत नाही.मानवाच्या सर्वांगीण विकासासाठी हक्क आवश्यक असतात. मानवी हक्क हे मानवजातीच्या सर्व घटकांना समान पध्दतीचे असतात.

मानवी हक्काची निर्मीती :-

मानवी समाजामधील असमानता दुर करण्यासाठी मानवी हक्काची गरज असते. मानवी हक्काच्या माध्यमातुन समाजामध्ये समानता निर्माण केली जावु शकते. समाजामध्ये जातीच्या माध्यमातुन असमानता आहे तसेच धर्माच्या, गरिब श्रीमंत तसेच स्त्री पुरुष भेद या सर्व माध्यमातुन समाजामध्ये असमानता निर्माण होते. यामुळे सतत एका वर्गाचे दुसऱ्या वर्गावरती वर्चस्व गाजवण्याचा प्रयत्न केला जातो, त्यामुळे त्यामधुन दुसऱ्याच्या हक्काची पायमल्ली होते. समाजामध्ये या वर्चस्वाच्या माध्यमातुन शोषक आणि शोषीत हे दोन वर्ग निर्माण होतात. पितृसत्ताक कुटूंब पध्दतीच्या माध्यमातुन फार पूर्वीपासून पुरुष स्त्री वरती वर्चस्व गाजवतो व स्त्रियांच्या हक्काची पायमल्ली करतो त्यामुळे सतत स्त्रियांचे शोषण केले जाते. जाती भेदानुसार समाजामध्ये श्रेष्ठ व कनिष्ठ जाती भेद असल्यामुळे श्रेष्ठ जाती कनिष्ठ जातीच्या व्यक्तींवरती अन्याय अत्याचार करतात त्यामुळे त्यांच्या हक्काचा वापर त्यांच्या विकासासाठी त्यांना करता येत नाही. समाजामध्ये असणार दोन वर्ग यातूनच दुसऱ्यांचे शोषण केले जाते व यातुनच समाजामध्ये असमानता व अशांतता निर्माण होते.

[illegible] सरंजामशाही पध्दती होती सरंजामशाही पध्दतीमध्ये गरीब, शेतकरी, शेतमजूर लहान व्यवसाय करणारे त्रस्त झाले होते. धर्मगुरु, अमीर-उमराव व सरंजामदार यांच्या सामाजिक आणि आर्थिक शोषणाला कंटाळुन गेले होते. 13,14 व 15 व्या शतकामध्ये वैचारिक युगाची निर्मिती झाली पश्चिम युरोपमधील इटली, जर्मनी, फ्रान्स, इंग्लंड या देशात [illegible] प्रबोधन घडुन आले. हळूहळू हि प्रक्रिया युरोप खंडामध्ये पसरली. याचा परिणाम स्वरुप अमेरिकेची क्रांती, फ्रेंच क्रांती, घडुन आल्या. फ्रेंच राज्यक्रांती ही जागतिक युग प्रवर्तक घटना होय. फ्रेंच राज्यक्रांतीने स्वातंत्र्य, समता आणि बंधुत्व ही वैश्विक मुल्ये संपुर्ण मानवी समाजाला दिली. मानवी हक्क हे मानवाच्या सर्वांगीण विकासासाठी आवश्यक आहेत त्यामुळे मानवी हक्क व्यक्तीच्या जडणघडणमध्ये महत्वाची भूमिका पार पाडतात. व्यक्तीचा [illegible] विकास व भौतिक याचा आधार हे मानवी हक्कच असतात. फ्रेंच राज्यक्रांतीसोबत युरोपमध्ये औद्योगिक क्रांतीदरम्यान झाली. यामुळे वेगवेगळया उद्योग धंद्याची निर्मिती झाली नवनवीन शोध लागले व यातुन सामाजिक व आर्थिक परिस्थिती बदलली, याच दरम्यान पहिले महायुध्द 1914-17 च्या दरम्यान सुरु होते. त्यामुळे आर्थिक व सामाजिक नुकसान झाले. यामुन अशांतता निर्माण झाली. या अशांततेतूनच 1939 ते 45 च्या दरम्यान दुसरे जागतिक महायुध्द झाले. या युध्दामध्ये मानव हानी, फार मोठ्या प्रमाणावर झाली. अणुबॉम्बच्या साहाय्याने सर्व सामान्य जनतेला देखील [illegible] होते. दुसऱ्या महायुध्दामध्ये [illegible] संकट निर्माण झाले होते. या दुसऱ्या महायुध्दामुळे मानव हानी व वित्त हानी फार मोठ्या प्रमाणावर झाली होती. यातूनच जागतिक अशांतता निर्माण झाली होती.

जगातील सर्वच राष्ट्रामध्ये संकटामध्ये जग नष्ट करण्याच्या ताकद निर्माण झालेली दिसुन येते त्यामुळे सगळीकडे भयावह परिस्थिती निर्माण झाली. अस्थिरता , अशांतता हि दुसऱ्या महायुध्दामुळे निर्माण झाली. त्यामुळे जगामध्ये शांतता सुव्यवस्था निर्माण होण्यासाठी सर्व सामान्य व्यक्तीच्या हक्काची जपणुक होणे गरजेचे होते. या गरजुतुनच या मानवी अधिकाराची निर्मिती झाली आहे. प्रत्येक राष्ट्रामध्ये अशांतता, भिती निर्माण झाली होती व सर्वांनाच या परिस्थितीतुन याची जाणिव झाली कि सर्वांनीच शांततेचे तत्व अंगीकारल्या शिवाय इतरांच्या हक्काची जपणुक केल्याशिवाय जागतिक शांतता प्रस्थापित होणार नाही. त्यामुळेच या मानवहक्काची जपणुक होणे गरजे आहे. तसेच जन्मत:च व्यक्तीला काही हक्क असतात त्या हक्काची जपणुक होण्यासाठी मानव अधिकाराची जागतिक पातळीवर सुरुवात झाली.

दुसऱ्या महायुध्दाच्या समाप्तीनंतर संयुक्त राष्ट्र संघाची स्थापना करण्यात आली. मानवजातीच्या दृष्टीने या युध्दाचे परिणाम हे अतिशय गंभीर स्वरुपाचे होते. विज्ञान व तंत्रज्ञानाच्या प्रगतीमुळे मानवाच्या हाती विध्वंसक शस्त्र अस्त्रे आली, त्यामुळे मानव जातीच्या अस्तित्वालाच धोका निर्माण झाला. दुसरे महायुध्दाच्या परिणामातुनच संयुक्त राष्ट्रसंघाची निर्मिती झाली. संयुक्त राष्ट्रसंघाने युध्दाच्या भयानक आपत्तीपासुन भावी पिढ्यांचे संरक्षण करणे हे प्रमुख ध्येय असल्याचे घोषित केले. मानवी हक्क आणि मुलभूत स्वातंत्र्य यांची हमी मिळाल्याशिवाय आंतरराष्ट्रीय शांतता व सुरक्षितता यांचे संघटण होणार नाही. संयुक्त राष्ट्र संघाच्या स्थापनेच्या मुख्य उद्देश हा मानवी हक्कांचे रक्षण करुन मानवी प्रतिष्ठा अबाधित राखणे हा होय.
``संयुक्त राष्ट्राच्या आमसभेने 10 डिसेंबर 1948 रोजी पॅरिस येथे घोषणापत्र स्वीकारलेले आहे. हा मानवी हक्काचा सार्वत्रिक जाहीरनामा संमत व स्वीकृत केला . या जाहिरनाम्यामध्येच प्रस्तावनेत असे म्हटले आहे की, सर्व मानवांना समान हक्क मिळणे आणि त्यांच्या प्रतिष्ठेचे रक्षण होणे हा जगातील स्वतंत्र्य, न्याय व शांतता यांचा पाया होय.``(2) मानवी हक्काच्या जाहीरमान्यामध्ये समाजामध्ये सर्व मानव जातीला समान प्रतिष्ठा हक्क यांबाबतीमध्ये जन्मत:च सर्वांना समान स्वातंत्र्य आहे. कुठल्याही प्रकारचा भेदभाव न करता सर्वांना समानतेच्या आधारावर स्वतंत्र्य जीवन जगताना सर्व मुलभूत हक्काचा लाभ घेता येईल वंश, वर्ण, लिंग, भाषा, धर्म, यातुन कसल्याही प्रकारची असमानता निर्माण होणार नाही व प्रत्येकाला व्यक्तीगत सुरक्षिततेचा हक्क मिळेल. कायदा हा सर्व व्यक्तींना समान असेल सर्वांना समान संरक्षण मिळेल . पारंपारिक समाजामध्ये गुलामगिरीची पध्दत अस्तित्वात होती. त्या पध्दतीला देखील बंदी घालणे. स्त्रींना पुरुषाच्या बरोबरीने समान सर्व हक्क प्राप्त झाले पाहिजे. प्रत्येकाला त्याच्या कामाचा योग्य मोबदला मिळाला पाहिजे. प्रत्येकाला अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याचा हक्क आहे. सर्व जाती धर्म, पंथ यांना समान शिक्षणाचा हक्क आहे तसेच प्राथमिक शिक्षण हे सक्तीचे व मोफ त असणे गरजेचे आहे. ``मानवी हक्काच्या जाहिरनाम्यामध्ये ``संयुक्त राष्ट्राच्या मानव अधिकाराच्या आंतरराष्ट्रीय विधेयकामध्ये समानता, शिक्षण, धर्म, सामाजिक सुरक्षा, मानवी व्यवहार न्याय, आत्मनिर्णयचा अधिकार उपेक्षित वर्गातील लोकांचे विशेषत: , संरक्षण, पर्यावरणाचे संरक्षण , आर्थिक आणि सांस्कृतिक उन्नतिच्या अधिकाराचा देखील यामध्ये समावेश केला आहे. ``(3)सामाजिक जीवनामध्ये व्यक्तीला समाज आणि कायद्यानुसार कोणतेही कार्य करण्यासाठी पुर्ण स्वातंत्र्यता असणे यालाच मानव अधिकार म्हटले जाते. मानव अधिार हे नैसर्गिक असतात तर काही अधिकार हे मानवाला प्राप्त करावे लागतात. हे अधिकार निश्चित करण्याचे काम हे सरकारचे असते. प्रत्येक व्यक्तीला तो कोणत्याही जात, धर्म , वंश, लिंगचा असला तरी देखील त्याला सन्मानपुर्वक जीवन जगण्याचा पुर्ण अधिकार आहे. जगातील सर्व संस्कृती, जीवन, मुल्य आणि आदर्श यांचा आधार हे मानवअधिकारच आहेत. मानवअधिकाराचे उल्लघंन केल्यानंतर समाजामध्ये अराजकता माजेल त्यामुळे या सर्व परिस्थितो वरती अंकुश ठेवण्यासाठी मानवधिकार गरजेचे आहे.

प्रत्येक व्यक्तीला मिळालेल्या अधिकारचा वापर स्वहितासाठी करणे आवश्यक आहे. दुसऱ्याच्या हक्कांची पायमल्ली न करता कायद्याने व समाजाने घालुन दिलेल्या नियमनानुसार व्यक्तीने समाजाने वर्तन करणे अपेक्षित आहे. जरी मानवानेच त्याला मिळालेल्या हक्काचे संरक्षण करुन त्यानुसार वर्तन करणे् अपेक्षित आहे. मानवधिकारामुळे व्यक्ती दुसऱ्याबद्दल सहिष्णुता व आदराची भावना निर्माण होते.

निष्कर्ष :-

- सामाजिक परिस्थितीतुनच हक्क निर्मिती होते.
- मानवाच्या गरजेमधुन व्यक्तीला त्याच्या हक्काची जाणिव होते.
- समाजामध्ये शांतता व सुव्यवस्था टिकवुन ठेवण्यासाठी मानवी हक्क उपयुक्त ठरतात.
- मानवी हक्काच्या माध्यमातुन समाजामध्ये समानता निर्माण केली जावू शकते.
- मानवी हक्कामुळे समाजातील सर्व वंचित घटकांना त्याचे हक्क मिळाले त्यामुळे या वंचित घटकांना घटकांचा विकास होण्यास मदत झाली.
- मानवी हक्कामुळे व्यक्ती दुसऱ्याच्या अधिकारावरती स्वत:हाचे वर्चस्व निर्माण करण्याचा प्रयत्न करत नाही.
- मानवी हक्कामुळे प्रत्येक व्यक्तीचा सर्वांगीण विकास होतो.
- मानवी हक्कामुळेच शिक्षण हे सर्वांना समान स्वरुपामध्ये मिळत आहे. तळागळापर्यंत पोहण्याचे काम हे मानवी हक्कामुळे झाले आहे.

संदर्भ :-

1. पाटील वि.बी. मानवी हक्क 2012, के सागर पब्लिकेशन , पुणे पान नंबर 15.
2. https://mr.m.wikipedia.org
3. सिंह अनिता आणि यादव चंद्रेश्वर, कुरुक्षेत्र, मानवधिकार : मानवीय संवेदना का द्योतक 2006, ग्राम विकास मंत्रालय नई दिल्ली अंक - 2 पान नंबर-12.
4. पाटील शशिकांत, परदेशी आर.के., मानवी हक्क शिक्षण व विकास 2015, चिन्मय प्रकाशन औरंगाबाद.
5. देशपांडे एस.एस. मानव संसाधन विकास 2014 चेतक बुक्स प्रकाशन पुणे.